

В.Ю. Гордополов, к.е.н., доц.

Київський національний торговельно-економічний університет

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ В УКРАЇНІ

Наведено результати дослідження історичних передумов виникнення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності дали змогу сформувати періодизації етапів становлення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності на території сучасної України та виявити особливості і напрями здійснення діяльності в цій сфері в розрізі історичних фактів. На основі проведеного дослідження щодо місця зовнішньоекономічної діяльності в системі економічних відносин в розрізі історичних етапів виявлено ряд факторів біхевіористичного характеру, що чинять вплив на зовнішньоекономічну сферу як на глобальному рівні, зважаючи на досліджені історичні факти розвитку економіки в світі, так і на макроекономічному рівні, та як наслідок на рівні окремих суб'єктів господарювання. Біхевіористичні фактори зовнішнього середовища по відношенню до суб'єктів господарювання в зовнішньоекономічній сфері, з огляду на історичні дані, включають в себе чинники політичного характеру. Вплив поведінкових факторів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності, що прослідковуються в процесі дослідження історичних аспектів економічного розвитку, є суттєвими з огляду на наведені емпіричні дані щодо становлення та розвитку українських земель під владою сусідніх держав, та включають в себе не окрім політичних аспектів, фактори соціальної та культурної сфер.

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність; періодизація; економічні агенти; економічний розвиток.*

Актуальність дослідження та постановка проблеми.

Здійснення зовнішньоекономічної діяльності не є новим явищем, а міжнародна торгівля між країнами, у різних формах, існувала ще в давні часи. Вивчення розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а також історії міжнародних взаємозв'язків є необхідним процесом, адже багато рис і особливостей сучасної міжнародної торгівлі в цілому, та зовнішньоекономічної діяльності України, зокрема, були запозичені з минулого. З

огляду на це, питання еволюції зовнішньоекономічної діяльності є актуальним, як з точки зору наукового, так і практичного аспектів, адже це дозволяє формувати передумови розвитку сучасної специфіки управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств та визначити особливості теоретико-методологічних положень її бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються зовнішньоекономічної діяльності досліджували багато вчених, зокрема: Ф.Ф. Бутинець, А.М. Герасимович, Г.М. Дроздова, І.В. Жиглей, Ю.А. Кузьмінський, Ю.М. Лисенков, Л.І. Лук'яненко, М.Р. Лучко, О.В. Небильцова, М.Я. Остап'юк та ін. Однак ряд проблемних питань залишився невирішеним.

Формування мети статті. З метою забезпечення комплексності наукового пошуку та обґрунтування розвитку системи управління зовнішньоекономічною діяльністю та її обліково-аналітичного забезпечення є потреба у вивченні історичних аспектів розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що стали основою сучасних економічних теорій розвитку міжнародної торгівлі й відповідно покладені в систему нормативного регулювання бухгалтерського обліку. В даному дослідженні ми приділимо увагу історичному дослідженню на основі вивчення наукової літератури з проблем економічної історії, статичних даних та нормативно-правових актів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Перші поштовхи для формування сучасної зовнішньоекономічної діяльності на території України, можна вважати, відбулися ще в період 600–650 рр. На той час, територію сучасної України населяли слов'янські племена: венеди, анти та склавини. Найсильнішими вважалися анти, що служили у візантійському війську та використовували полонених як рабів. Анти продавали рабів сусідам та брали за них викуп, що дає підстави стверджувати про зародження перших територіальних торговельних зв'язків.

За часів Київської Русі торгівля була рушійною силою економічного розвитку країни. Є припущення, що виникнення східнослов'янських міст є наслідком виключно існуванню торгівлі зі Сходом, адже беззаперечним є той факт, що Київська Русь відрізнялася високим рівнем розвитку та займала значне

місце в тогочасній системі міжнародних зв'язків. Існує думка, підтверджена Ібн Хаукалем, Ібн Хордадбехем, ал Істархем, ал Масудем (IX–X ст.), що головними партнерами Київської Русі були країни Арабського Сходу, Хозарія, Волзька Булгарія, а також Візантія. Розвиток зовнішньоекономічної торгівлі Київської Русі В.О. Ключевський [8, с. 399–400] «пов'язував із розвитком міст, ремесел, лісових промислів, полювання та бортництва».

Починаючи з другої половини IV ст. і до початку VIII ст. головним напрямом, в процесі провадження міжнародної торгівлі Київської Русі, був південним, де основним партнером була Візантія та здійснювалися такі торгівельні зв'язки завдяки Грецькому торгівельному шляху. Візантія поставляла шовк, одяг, килими, посуд, прикраси, вино, прянощі, ікони та дорогі речі, натомість Київська Русь – мед, віск, хутро та рабів. Слід відзначити, що здійснення міжнародної торгівлі з Візантією здійснювалося у більшості випадках у обмінній, тобто у формі бартеру.

Як зазначає арабський географ (перша половина IX ст.) Ібн Хордадбех [6] «Якщо говорити про купців ар-рус, то це один із різновидів слов'ян. Вони вивозять заячі шкурки, шкурки чорних лисиць і мечі з найвіддаленіших окраїн країни слов'ян до Румійського моря... Якщо вони відправляються по Танаїсу – річці слов'ян, то проїжджають повз Халімдж, місто хозар... Іноді вони везуть свої товари віджурджана до Багдада на верблюдах».

В свою чергу Ібн Хаукаль [6] стверджує, що «більшу частину товарів перевозили купці (арабські) із країни русів і болгар (волзьких), а також із Куяби (Києва)». Зазначене свідчить про існування торгівельних зв'язків не лише віддаленими арабськими районами, а і головними територіями арабського світу. Як стверджується автором [6] «країна хозар не виробляє нічого, що вивозилося б на південь, крім рибачого клею, оскільки мед і віск, які Персія отримує від Хозарії, привозять туди із Русі, Булгар і Києва». Наслідком зазначеного є поява значної кількості монетного срібла, які співвідносилися з гривнами, ногатами і кунами. Тобто, це дає підстави

стверджувати про зародження в VIII ст. валютного ринку на території сучасної України – тогочасної Київської Русі.

В зв'язку з арабським тиском, що призвело до переміщення хозарів та занепадом і втратою історичного значення середньовічної держави Хозарії в торговельних відносинах, на територію східної Європи переселяються орди тюрських кочівників, що, в свою чергу, стали стримуючим фактором для здійснення торгівлі Київської Русі на Сході. Проте, в XI ст. відновилися торговельні зв'язки Київської Русі з країнами Середньої Азії, Іраном та Кавказом, які розвивалися до моменту монголо-татарської навали. Так, у XI–XII ст. функціонували два основні шляхи, за допомогою яких провадилася торговельна діяльність Київської Русі на Сході: із Києва і Чернігова по Дінцю-Дону і далі на нижню Волгу та через кримські і східно-чорноморські міста до портів Малої Азії.

Варто зазначити, важливий торговельний шлях «Київ-Булгар», який був частиною трансєвропейської торговельної системи, який із Булгара йшов на Балтику, Каспій і Арабський Схід, а з Києва – до чорноморських, балтійських і західноєвропейських ринків. Зважаючи на це, можна стверджувати про те, що Київська Русь були важливим посередником в зовнішньоекономічній діяльності між Сходом і Заходом та між Північчю і Півднем. Київ, на той час, був містом, що відкривав двері для торгівлі між країнами Західної Європи з Арабським світом. В свою чергу, зважаючи на знайдені, під час археологічних розкопок, речей з арабським написами, як зазначено [16, с. 234] можна дійти висновку про існування торгівлі Київської Русі з Середньою Азією, Іраном та Близьким Сходом, що здійснювалася через Керченський півострів.

Торгівельні зв'язки Київської Русі з Кавказьким світом здійснювалися завдяки «Залозному шляху», що проходив з Києва до Тамані і Північного Кавказу та підтверджується знайденими на Тамані і Північному Кавказі, в результаті археологічних розкопок, хрестів-енколпіонів з міді та бронзи, що виготовлялися в Керчі.

Важливим напрямком здійснення зовнішньої діяльності Київської Русі відігравали країни Центральної та Західної

Європи. Київська Русь поставляла в Німеччину ювелірні вироби та хутро, натомість купувала вироби з бронзи. Торгівельні зв'язки з Польщею базувалися на експорті солі та імпорті тканин і свинцю. В Угорщину, Київська Русь продавала хутро та купувала мідь і срібло. Слід відзначити, що хутром Київська Русь забезпечувала і Францію, Данію, Англію та Ірландію. Натомість, зазначені країни продавали Київській Русі предмети озброєння, посуд, вовняні тканини, цінні метали у вигляді монет та злитків срібла. Злитки срібла також поставлялися з Чехії. В «Житті Фоми Бекета» зазначається, що на ринках Лондона торгували руськими хутрами, зокрема із білок, лисиць, соболів та ін. [11, с. 46–49]. Таким чином, Київська Русь була важливим і невід'ємним елементом європейської системи економічних зв'язків.

Поступовий занепад Київської Русі та втрати значення важливого торговельного центру відбулося після смерті Ярослава Мудрого в 1054 році. Постійна зовнішня загроза для кордонів Київської Русі у вигляді набігів хазар, печенігів та половців поступово ослаблювали державу. Могутнім ворогом для Київської Русі була Візантія, що постійно стежила за державою, щоб остання не набула значної сили. Історично період кінця XI – середини XII ст. увійшов в історію як феодальної роздрібності, що характеризувався появою окремих князівств і земель – Галицького, Волинського, Київського, Муромського, Переяславського, Полоцько-Мінського, Ростово-Суздальського, Смоленсько-Тмутараканського, Турово-Пінського, Чернігово-Сіверського князівства та Новгородської і Псковської землі. Прогресуюча тенденція до підвищення ступеня роздрібності українських земель підтверджується наступними даними, а саме: у XII ст. утворилось 12 князівств (земель), на початку XIII ст, їх кількість досягла 50, а у XIV ст. – 250. Така роздрібність була не виключенням лише для Київської Русі, а загальноєвропейською тенденцією, адже в цей період відбулося остаточне формування феодальної системи, що характеризувалося чітким визначенням прав феодалів та повинностей селян. Як зазначає А.Каппелер [7, с. 29–30], «незважаючи на посилення феодальної роздробленості, у XII –

на початку XIII ст. Київ зберігав значення найбільшого міського центру Східної Європи».

Після облоги монголо-татар під проводом хана Батия у 1240 р. відбулося остаточне захоплення Києва та фактичне знищення Київської Русі. Угорський історик Рогерій [17], що був сучасником тих подій у праці «Скорботна пісня» (1244 р.) зазначає, що «під кінець цього місяця до Угорщини прийшло повідомлення про підкорення монголами сусідньої Русі». В період 1245–1349 рр., західні українські землі підпорядковувалися Галицько-Волинському князівству – найбільшому князівству того періоду, до складу якого входили галицькі, перемишльські, звенигородські, теребовлянські, волинські, луцькі, белзьські, поліські та холмські землі, а також території сучасного Поділля, Закарпаття та Молдови. За цього періоду, «велася активна зовнішня політика» [14] з Східною та Центральною Європою, однак, міжнародна торгівля, не зважаючи на активний розвиток сільського господарства, не була розвинена на достатньому рівні. Як зазначає С.Д. Сворак [14] характерним для тієї доби є «інтенсивний розвиток як внутрішньої так і зовнішньої торгівлі». Продукти рослинництва, тваринництва, ковальської, гончарної, збройної та ювелірної справ тощо йшли здебільшого на внутрішній ринок. Така ситуація була обумовлена відсутністю виходу до моря та великих річок, однак сухопутні торгові шляхи все ж були.

Галицько-Волинське князівство на сході мали торговельні зв'язки із Золотою Ордою, на півдні та заході – з Візантією, Болгарією, Угорщиною, Чехією, Польщею, Священною Римською Імперією, а на півночі вели торгівлю з Литвою та Тевтонським орденом. Товарами, що експортувало Галицько-Волинське князівство в окреслені країни були – сіль, хутро, віск та зброя. Натомість, купували ювелірні вироби, литовське хутро, західноєвропейську овечу шерсть, зброю, скло, мармур, золото, срібло, візантійські вина, шовк та спеції [9]. Варто зазначити, що на той період, активно в обігу використовувалися руські гривні, чеські гроши та угорські динари, а влада Галицько-Волинського князівства усвідомлювала важливість зовнішньоекономічної діяльності, підтримуючи даний сектор за

рахунок зниження ставок податків з купців на торговельних шляхах і міських площ. Кінець існування Галицько-Волинського князівства вважається 1349 рік, коли Полісся було приєднане до Литви (початок XIV ст), Волинь – поділена між Великим князівством Литовським та Королівством Польським, а Галичина була приєднана до Польщі.

Період 1386–1434 рр. увійшов в історію як існування Великого князівства Литовського. Слід зазначити, що приєднання українських земель відбувалося в більшості випадків мирним шляхом, що обумовлено бажанням позбутися монгольського ярма. За цих часів більшість міст території сучасної України (Львів, Київ, Володимир-Волинський та інші) отримали так зване магдебурзьке право. Як стверджує Х.В. Майкут [10] «після входження українських земель до складу Великого князівства Литовського відбувався розвиток торгівлі, виробництва, кредитно-грошових відносин», що, в свою чергу, спровокував розвиток торговельних зв'язків з Польщею, Руссю та іншими державами, однак, основним заняттям залишалося землеробство та скотарство.

Повстання гетьмана Богдана Хмельницького 1648–1654 рр. обумовило появу автономної Гетьманщини, а початок російсько-польської війни 1654–1667 рр. спровокував громадянську війну (Руїну) на території. Причиною громадянської війни було бажання Лівобережної України бути в складі Росії, а Правобережної – в складі Речі Посполитої. За часів перебування українських земель під владою Речі Посполитої відбувалося насаджування католицьке віросповідання та мова, що обумовило наростання протиріч між поляками та українцями. Така ситуація підсилилася значним надходженням золота та срібла з Америки, що, в свою чергу, мало вплив на стрімке зростання цін на продукти. Зазначене розхитало економіку Речі Посполитої в цілому, та українських земель у її складі, зокрема, адже господарська діяльність зосереджувалася здебільшого на виробництві сільськогосподарських продуктів, у той час, коли промисловість і, як наслідок, міста почали занепадати. Зважаючи на це, говорити про розвиток торговельних відносин є недоцільним.

Наприкінці XVIII ст. 85 % українських земель опинилися під владою Російської Імперії, в свою чергу, інша частина відійшла до складу Австрійської імперії – імперії Габсбургів. У першій половині XIX ст. відбувався значний розвиток соціально-економічної сфери. Розвиток промисловості відбувався в умовах промислового перевороту, як наслідок, утвердився фабрично-заводський тип виробництва у металообробній, текстильній, тютюновій, складувній, паперовій та інших галузях. Зростала цукрова промисловість, що обумовлено будівництвом першого цукрового заводу в 1824 році; суконна промисловість – розвиток, якої відбувався на території Криму, де було поширено вівчарство; підвищилося значення військової промисловості, доменного виробництва та машинобудівної сфери. На західноукраїнських землях спостерігався розвиток традиційних галузей – текстильної, шкіряної, соляної, залізорудної, тютюнової та лісової, почався видобуток нафти, яку використовували для освітлення, однак промислового значення вона так і не набула. Слід відзначити, що зазначена продукція стала перешкодою для виробництв в чеських та німецьких провінціях, адже товари останніх не були конкурентоспроможними. Це все обумовлювало розвиток торгівлі як внутрішньої, так і зовнішньої, важливу роль у структурі якої займали ярмарки та чумакування, адже 75 % хліба транспортували чумаки. Широкого значення набув водний транспорт, вже в 1823 році на Дніпрі з'явився перший пароплав, а в 1838 – створено Дніпровську судноплавну компанію, діяли також морські порти в Одесі, Бердянську та Маріуполі [4].

Промисловий розвиток українських земель у складі Російської імперії характеризувався розробкою та відкриттям родовищ кам'яного вугілля, залізної та марганцевої руд, будівництвом залізниць. Розпочався промисловий переворот на українських землях, що входили до складу Російської імперії, у 30–40-х роках XIX ст., водночас з Німеччиною, проте пізніше ніж у Англії, Франції та США. Основою промислового перевороту була заміна ручної праці на механізовану. Поступово відбувався розподіл території на спеціалізовані райони по виробництву конкретного виду продукції. У 1881 році

Олександр Поль заснував у Парижі «акціонерне товариство залізних руд Кривого Рогу» [13]. Новим на той час, є концентрація банківського капіталу та виробництва, формування фінансового капіталу, поява перших монополій (російські та іноземні банки контролювали 50 % капіталу металургійної та 60 % вугільної галузей). Це все сприяло і неухильному розвитку торговельних зв'язків не лише всередині імперії, а і з зарубіжними країнами. Опанування Чорноморського узбережжя і колонізація південних степових районів відкривала нові можливості для українських земель, що підтверджувалися зростаючою часткою експорту в загальноімперському. До цього часу, основний обсяг товарів з українських земель вивозився через Петербург, Гданськ, Ригу, що безпосередньо уповільнювало рівень експорту. Однак, в першій половині XIX ст. експорт товарів з території сучасної України, що на той час, знаходилася під владою Російської Імперії, здійснювався «через азовсько-чорноморські порти» [2]. Україна експортувала хліб та пшеницю, загальна частка якої в експорті хліба становила близько 90 %. Хліб та пшеницю експортували до Туреччини, Греції, Італії, Франції, Англії, Австрії та Прусії [5]. Вагомим значення в структурі експорту, окрім хліба, мали і ряд інших товарів, наприклад ляне насіння, конопляне прядиво, тютюн, вовна, шкіра, топлене сало, олія, худоба, мед, віск, риба тощо.

Натомість, західноукраїнські землі у другій половині XIX ст. на відміну від іншої частини території розвивалися повільніше, внаслідок зростання імпорту фабрично-заводських виробів із центральних регіонів імперії, в той час, коли на території західної України більше ніж 94 % підприємств були дрібними (до 5 працівників) та недостатньо механізованими. Така ситуація обумовила гальмування розвитку промисловості і як наслідок торгівлі, адже не могла витримати конкуренції дешевих товарів західних провінцій Австрії. Зважаючи на це, розвиток економіки західноукраїнських земель відбувався у напрямку розширення видобутку сировини і її первинної обробки, а не виробництва продукції. Таким чином, за період XVIII–XIX ст. територія сучасної України знаходилася під владою Російської та Австрійської імперій, що обумовило певні

відмінності в розвитку даних земель та, як наслідок розвиток зовнішньоекономічних відносин.

Період 1917–1920 рр., увійшов в історія як існування української держави – Української Народної Республіки, що займала території Центральної, Східної та Південної України та мала столицю в Києві. Слід відзначити, що Українська Народна Республіка була визнана на міжнародній арені як повноцінний суб'єкт, що підтверджується рядом дипломатичних відносин з Німецькою імперією, Австро-Угорщиною, Болгарією (Османською імперією), Росією, Польщею (Королівство Польща, Польська республіка), Аргентиною, Азербайджаном, Грецією, Данією, Грузією, Іспанією, Італією, Норвегією, Персією, Фінляндією, Швейцарією, Швецією, Естонією, Латвією, Литвою, Румунією та Білоруссю. Не зважаючи на налагоджені міжнародні зв'язки, владі Української Народної Республіки не вдалося встановити гарні відносини з радянською Росією, державами Антанти та Польщею, від яких безпосередньо залежала доля існування української держави [3]. Це все обумовило низький рівень розвитку економіки та управління нею в цілому. Також негативний вплив мали наслідки Першої світової війни та революційні дії, що призвели до значних економічних втрат в господарстві Української Народної Республіки. Така ситуація підтверджується зниженням рівня видобутку вугілля, що обумовило «паливний голод» (у 1918 році було видобуто 34,8 % вугілля порівняно з 1913, а в 1919 — лише 20,5 %); припиненням діяльності залізо-рудної та марганцевої промисловості; скороченням виробництва в машинобудівній сфері; зменшенням темпів виробництва цукру та харчової промисловості в цілому. За таких умов, система торгівлі знаходилася в кризовому становищі, історики наголошують на спотворену форму її існування на той час. У цей період, найбільше постраждала сфера фінансів, торгівлі та промисловість.

Українські землі в 1920–1930-х рр. знаходилися під владою декількох держав: Польської, Румунської та Чехословацької. Значна територія сучасної України входила до складу Радянської Росії як територіально-адміністративна система округ УСРР. Українські землі в структурі Польщі займали

35,3 % її території. За цих часів, перебування українських земель під владою Польщі значно загальмувався розвиток економіки, адже землі сучасної України були аграрними окраїнами зі значним перенаселенням. Українськи селяни поставляли до Польщі дешеvu сировину, а натомість імпортували дорогі товари, промисловість не розвивалася на належному рівні. Під час економічної кризи 1929–1933 рр. значна кількість українських підприємств зазнала значних збитків і збанкрутіла, адже влада Польщі підтримувала лише польських підприємців. Польський уряд завідомо свідомо гальмував розвиток промисловості українських земель – на території західноукраїнських земель виробництво промислової продукції за різними підрахунками складало від 7 до 10 %, у той час, коли територія та населення сучасної України складали на той період третину від Польської держави.

Вважається, що становище українських земель під владою Румунії було гіршим ніж тих територій, що знаходилися в даний період під владою Польщі [12]. Буковина, Аккерманський та Ізмаїльський повіти Бессарабії були економічно нерозвиненими околицями Румунії, а промисловість Буковини мала напівкустарний характер. Проведена в Румунії аграрна реформа завідома мала шовіністський характер, тому і не вирішила проблеми даного сектору – земля, що була відібрана у поміщиків (близько 5 тис га) в Буковині стала колонізаційним фондом для румунських переселенців.

Натомість, Закарпаття відійшло до складу Чехословаччини в 1919 році. Слід відзначити, що на той час Чехословаччина була найдемократичнішою та найрозвиненішою державою Центральносхідної Європи. Незважаючи на доброзичливе ставлення уряду Чехословаччини до українців, він використовував українські землі як сировинний придаток для чеської індустрії, а знання та кваліфікацію українців для власних цілей. Важливим є той факт, що питома вага промисловості на Закарпатті не перевищувала 2 %. Основним заняттям був аграрний сектор, однак і його розвиток не був на достатньому рівні. Як підраховують історики, 90 % господарств потрапили у кабалу до банків та лихварів, а за період 1919–

1929 рр. податкове навантаження збільшилося у тринадцять разів, що безумовно викликало протести серед українців.

Таким чином, західноукраїнські землі, що входили до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини в економічному аспекті гальмувалися, адже були лише сировинним придатком для зазначених країн. Негативна ситуація також погіршувалася тим, що в економіці Польщі, Румунії та Чехословаччини був задіяний здебільшого іноземний капітал, наприклад близько 45 % деревообробної та 90 % нафтової промисловості контролювали банки інших країн. Економіка Польщі, Румунії та Чехословаччини, до складу яких входили західноукраїнські землі значно поступалася економічному розвитку таких країн як США, Німеччина та Франція, з огляду на це, товари останніх були більш конкурентоспроможними на світовому ринку. У цей період значно погіршилися ситуація західноукраїнських земель в отриманні іноземних кредитів, однак, промисловість цієї території зайняв французький, англійський та американський капітали, яким поступив місце австро-німецькі банки.

Що стосується періоду перебування частини українських земель як складової радянської Росії, то в офіційних документах наголошувалося на самостійності та незалежності УСРР, однак в тих же документах підкреслювалося, що радянська республіка є частиною федерації. Фактичний контроль УСРР з боку централізованої політичної організації РПК (б), що мала монопольну владу, підтверджував фактичну відсутність самостійності та автономності Української Соціалістичної Радянської Республіки. Проте починаючи з 1920-х рр. влада УСРР почала налагоджувати дипломатичні відносини з рядом країн: Литвою (1921 р.), Латвією (1921 р.), Естонією (1921 р.), Австрією (1921 р.), Німеччиною (1922 р.), Туреччиною (1922 р.) [15].

Налагодження дипломатичних зв'язків УСРР із зазначеними країнами, в першу чергу, здійснювалося з метою усунення міжнародної ізоляції української держави та налагоджування економічного співробітництва. Така ситуація сприяла перетворенню формальної незалежності УСРР на справжню, адже налагодилися українсько-німецькі торгівельні зв'язки; у відносинах з Туреччиною активізувалася зовнішня торгівля

УСРР. Так, вже у другій половині ХХ ст., частка торговельного обороту УСРР з Туреччиною становила близько 45 % усієї зовнішньої торгівлі української держави. Така активність УСРР не була вигідною для Москви, що підтверджується обмеженням дипломатичної активності української влади у переговорних процесах. Поступово така тенденція перетворила ситуацію на наступну: УСРР офіційно дозволялося відкривати свої представництва в інших державах, в тому числі і тих, до складу яких входять етнічні українські землі (Румунія, Польща, Чехословаччина), однак, офіційними документами також дозволялося представляти інтереси української держави російськими посольствами. Як наслідок, Росія прив'язала до себе УСРР, що в свою чергу, обумовило ліквідацію українських посольств в ряді країн: Латвії, Естонії та заборони на відкриття в Італії посольства УСРР.

Після 1934 року Українська Соціалістична Радянська Республіка була перейменована на Українську Радянську Соціалістичну Республіку та являлась адміністративно-територіальною одиницею, союзною республікою у складі СРСР та у деякі періоди свого існування мала певні формальні ознаки державності. Основні тенденції зовнішньої торгівлі під час існування УСРР та УРСР можна подати у декілька етапів. Так, першим етапом є період 1917–1928 рр., який уже охарактеризовано вище, тобто період, коли відбувалося розірвання зв'язків України із західноєвропейськими партнерами та звуження економічних відносин з державами Балтії та Польщею, тобто по суті повна переорієнтація на внутрішній ринок. Наступним етапом є період 1928–1940 рр., що характеризується практично повним припиненням зовнішньої торгівлі. Така ситуація була обумовлена абсолютною централізацією економіки СРСР. Однак слід зазначити, що в період 1930–1938 рр., існували деякі відносини з іншими країнами в процесі експорту зерна, сільськогосподарської продукції, різного роду сировинних матеріалів та золота, натомість СРСР імпортував машини, обладнання та устаткування. УРСР орієнтувалася виключно на внутрішній ринок СРСР, однак після Другої світової війни, економіко-торгівельні зв'язки між УРСР та Росією скорочуються, що обумовлено значним

скороченням ресурсної бази, внаслідок її вичерпання та отриманням доступу до більш дешевої сировини в Росії.

За оцінками експертів у даний період експорт металу з українських земель до Росії знизився з рівня 60 % (1940 р.) до 24 % у 1960 році; обсяги експорту вугілля зменшився на 16 %, а обсяги продажу зерна скоротилися практично до нуля. Основними експортними товарами залишилися цукор, газ, овочі, машини, устаткування, обладнання та молочні продукти. Починаючи з 50-х рр., обсяги зовнішньої торгівлі істотно збільшилися, що обумовлено розширенням торгівельних відносин з країнами середземноморського басейну, Західної Європи, Японією, Індією, Китаєм, Кубою, Пакистаном, Шрі Ланкою, Індонезією та НДРК. Зокрема, УРСР до країн середземноморського басейну експортувала машини, обладнання та зерно, в свою чергу, імпортувала з даних держав бавовну, вовну, руди кольорових металів. Країни Західної Європи, зокрема Італія, Франція та Західна Німеччина імпортували до України машини, обладнання, устаткування, хімічну продукцію, пластмаси, тканини та кольорові метали, а УРСР експортувала до цих країн антрацит, перероблений чавун, залізородний та магнієвий концентрат, кокс, калійні солі та зерно. Починаючи з середини 60-х років значну частку у структурі зовнішньої торгівлі УРСР посідає Японія (експорт антрациту, переробленого чавуну, деякі види машин; імпорт хімічної промисловості, пластмаси та машин). Налагодилося постачання машин та металів з УРСР до Індії. Натомість, у 70-х роках суттєво збільшилася питома вага сировини у структурі експорту УРСР, однак у зазначений період спостерігається значний вивіз капіталу з української республіки до Східної Росії та Казахстану. Слід зазначити, що станом на 1970 р. частка експорту УРСР в загальносоюзній структурі становила: природного газу – 100 %, залізної руди – 98 %, вугілля – 78,3 %, марганцю – 51,7 %, коксу – 70,9 %, чавуну – 80,9 %, а сталі – 64 %. Починаючи з 80-х років зовнішньо-економічна діяльність УРСР зростала, причому у вигляді експорту продукції: вугільної промисловості у загальносоюзній структурі сягала 27 %, продукція чорної металургії – 76,3 %, хімічної та нафтохімічної промисловості – 83,9 %, лісова та деревообробна

продукція в загальній структурі експорту досягла рівня 81 %, будівельні матеріали – 96 %, а продукція харчової промисловості УРСР складала у структурі експорту СРСР – 93 %. В свою чергу, імпорт продукції здійснювався переважно з Росії: нафта, вантажні автомобілі, деревина, кольорові метали, мінеральні добрива та зернозбиральні комбайни.

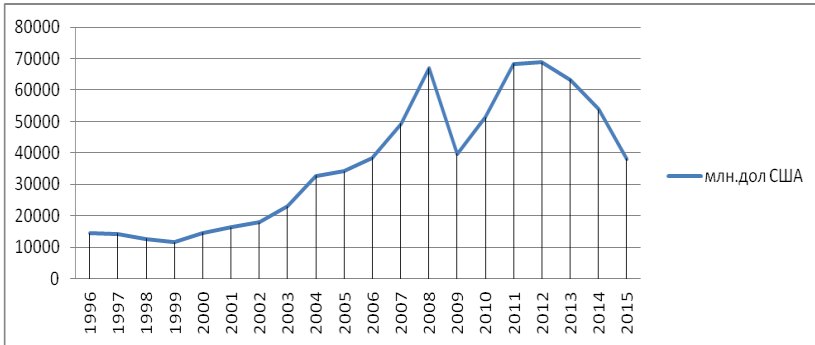
Таким чином, українські землі, що входили до складу СРСР здебільшого орієнтувалися на інтеграцію з європейськими країнами, зважаючи на встановлення взаємовідносин з європейськими економічними центрами у формі «ввіз-вивіз» капіталу. Зовнішня торгівля набула значного піднесення, однак перерозподіл фінансових ресурсів, на той час, здійснювався в інтересах Росії. Також слід зазначити, що в межах економічного простору СРСР спостерігалась нееквівалентність товарного обміну.

Після розпаду СРСР і проголошення незалежності України у 1991 році, відбувається новий етап у становленні та розвитку всіх без виключення сфер діяльності, в тому числі і зовнішньоекономічної діяльності країни. Однак, на той час, українська економіка, що успадкувала екстенсивний шлях розвитку за часів існування СРСР, була економічно неефективною та відсталою, що спричинило економічну кризу. Суттєво знизилися показники виробництва промислової продукції, зовнішній борг країни стрімко зростав, а показники інфляції досягли найвищої позначки: за оцінками Світового банку, у 1993 році інфляція в Україні сягнула найвищого рівня у світі та перевищила показники періоду світових воєн. Зважаючи на те, що економіки України до проголошення незалежності, була тісно пов'язана з загальносоюзним комплексом в частині продовження виробничого процесу в інших республіках, краху зазнав процес виробництва. Натомість, орієнтація на європейський ринок та відмова від ринків СНД були хибними, адже продукція українського виробництва, з огляду на її високу енергомісткість, була неконкурентоспроможною на міжнародній арені. В свою чергу, ринки СНД стрімко опановували інші держави, а в Україні розширилися масштаби тіньової економіки, що спровокувало зниження податкових надходжень до бюджету країни. Країна стала на шлях трансформації тогочасної економіки в ринкову.

Важливим етапом у встановленні та розвитку зовнішньоекономічної діяльності України став Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», прийнятий у квітні 1991 року та визначав суб'єктів міжнародних відносин, їх права та обов'язки, принципи та види зовнішньоекономічної діяльності, а також механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю та ін. Хоча і Україна за часів існування УРСР посідала провідне місце в зовнішньоекономічній діяльності СРСР, після проголошення незалежності відбувався значний спад в розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Така ситуація характеризувалася спадом експорту з України, зокрема лише за 1992 рік він скоротився майже на 20 %, а традиційною експортною продукцією залишалися товари паливно-сировинної галузі, частка яких складала близько 90 % у загальній структурі експорту.

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності, хоча і повільний, але все ж таки відбувався в період 1991–1998 рр. Так, зокрема, зовнішньоторговельний оборот підвищився у 1997 році порівняно з 1993 роком з 17,3 млрд доларів США до рівня 31,3 млрд доларів США. Переважно в цей період, Україна експортувала метал та металопродукцію, хімічну продукцію, мінеральні продукти. Натомість, в структурі імпорту переважали енергоносії. Слід зазначити, що порівняно з періодом перебування України у складі СРСР змінилася структура географічних поставок експортної продукції, наприклад за часів існування УРСР експорт до союзних країн складав близько 60 %, в свою чергу, починаючи з 1991 року, даний показник зменшився до рівня 35 %. Зменшення зовнішньоторговельного обороту викликано рядом факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Зокрема, така ситуація обумовлена наслідки економічної кризи в країнах СНД, наприклад Росії, яка була основним партнером України – близько 37 % припадало експортних поставок в Росію у загальній структурі експорту України; а також українська продукція металургійної та хімічної промисловості, з огляду на її витратомісткість та низьку якість, стала неконкурентоспроможною на міжнародному ринку, адже не відповідала високим вимогам, встановлених світовим співтовариством.

З метою підвищення сприйняття даних, доцільно побудувати діаграму щодо обсягів експорту товарів за період 1996–2015 рр. (рис. 1). З огляду на дані, наведені на рисунку 1, можна стверджувати, що динаміка обсягів експорту товарів за період 1996–2008 року мала позитивну тенденцію, однак за період 2008–2009 рр обсяги експорту знизилися практично до рівня 2006 року.

Довідка: складено на основі [1]

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту товарів України за період 1996–2015 рр. (млн. дол. США)

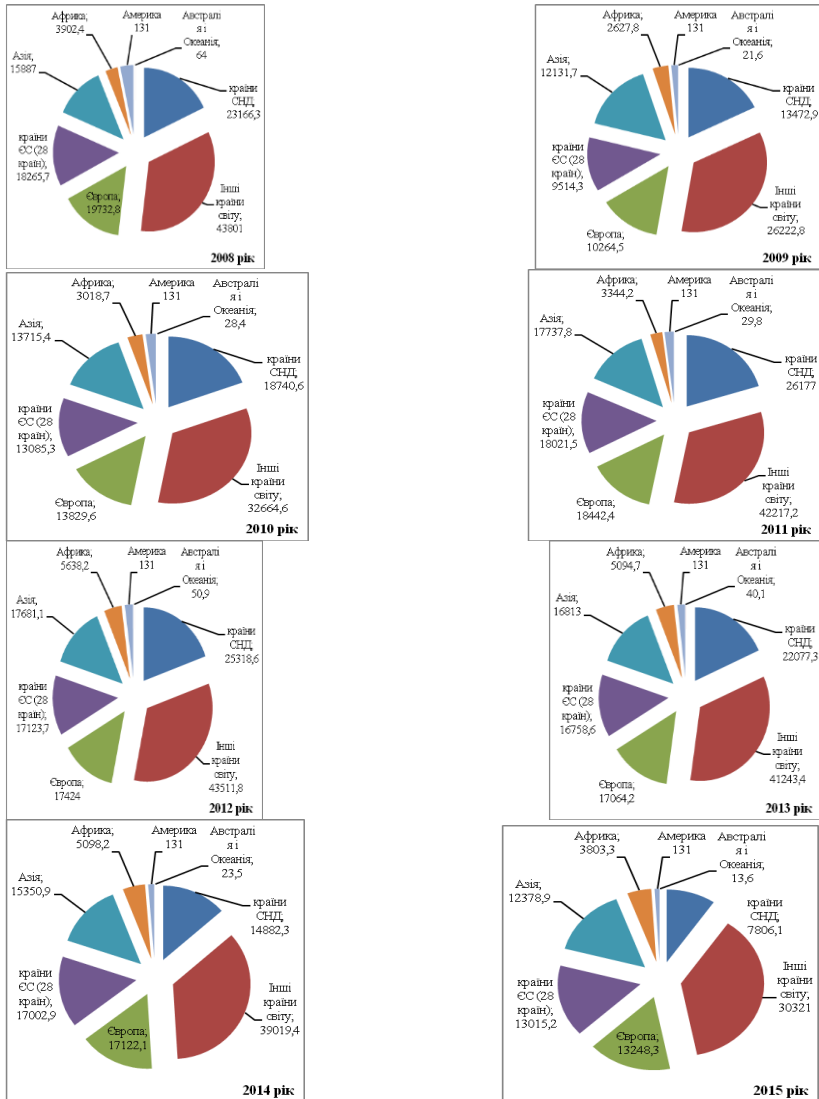
З 2009–2012 року спостерігалася позитивна тенденція, проте, починаючи з 2012 року обсяги експорту почали стрімко знижуватися, та у 2015 році становили практично на рівні 2009 р. (39695,7 млн. доларів США) та 2006 р. (38368 млн. доларів США), тобто 38127,1 млн. доларів США. Доцільно зауважити, що найвищий показник обсягів експорту за період 1996–2008 рр. зафіксовано у 2008, 2011 та 2012 роках та становив 66967,3 млн. доларів США, 68394,2 млн. доларів США та 68830,4 млн. доларів США відповідно. Натомість, найнижче значення даного показника спостерігається у 1998 та 1999 роках – 12637,4 млн. доларів США та 11581,6 млн. доларів США відповідно. Така ситуація обумовлена рядом внутрішніх та зовнішніх чинників, серед яких доцільно виділити світову фінансово-економічну кризу 2006 та 2009 рр, що мала негативний вплив на всі без виключення сфери господарської діяльності та соціальної сфери, а також революційні події в Україні 2013 року, окупація

частини території країни в 2014 році, а також проведення антитерористичної операції на східних територіях, що розпочалася у 2014 році. Варто зазначити, що дані 2015 року наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, що, в свою чергу, унеможлиблює здійснення достовірного аналізу зовнішньоекономічної діяльності.

Вважаємо за доцільне, розглянути обсяги експорту товарів в географічному розрізі, з метою виявлення економічних зв'язків України з іншими країнами світу. Географічну структуру експорту товарів за період 2008–2015 рр. наведено на рисунку 2.

Зважаючи на дані, наведені на рисунку 2, щодо географічної структури експорту товарів за період 2001–2015 рр., можна зробити наступні висновки. В першу чергу, варто зазначити, що найбільшу питому вагу в структурі експорту товарів займають інші країни світу. Зокрема, до інших країн світу Україна експортувала в 2008 році 33,96 % продукції порівняно із загальною величиною експортних поставок товарів. Даний показник за період 2008–2013 року мав незначні коливання як до збільшення, так і до зменшення, однак починаючи з 2013 року, почав суттєво зростати, а саме у 2014 році становив 35,51 %, а у 2015 – 37,26 % в структурі загальноукраїнського експорту товарів, та за аналізований період досяг свого максимального значення.

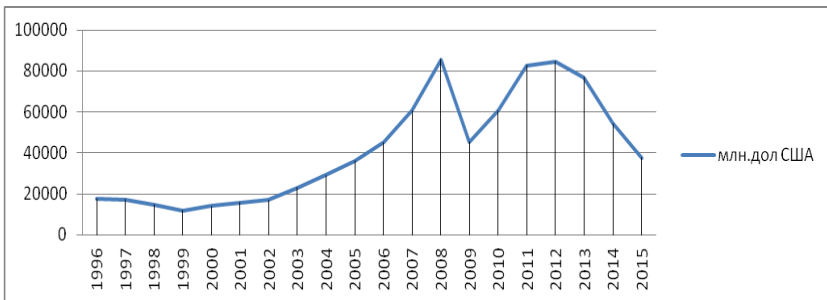
В свою чергу, значний обсяг експорту йде до країн СНД, однак, порівнюючи показник питоюю ваги експорту до країн СНД у 2008 та 2015 році, доцільно зауважити, про його зменшення, а саме з рівня 17,96 % до рівня 9,59 %. Така ситуація обумовлена скороченням торгівельних зв'язків з Російською Федерацією, яка до конфліктної ситуації в АР Крим та на Донбасі, являлась основним партнером України. Значну питому вагу в структурі експорту товарів займають країни Європи та країни Європейського Союзу, а саме: у 2008 році частка експорту товарів до країн Європи складала 15,3 %, а до країн Європейського Союзу – 14,16 %, у 2015 році даний показник підвищився до рівня 16,28 (країни Європи) та 15,99 (країни Європейського Союзу).

Довідка: складено на основі [1]

Рис. 2. Географічна структура експорту товарів за період 2008–2015 рр. (млн. доларів США)

До країн Азії, в загальній структурі експорту товарів. Україна поставляла у 2008 році – 12,32 % продукції, а у 2015 р. даний показник збільшився та становив 15,21 %, однак максимального значення за період 2008–2015 року досягав у 2009 році – 16,09 % від загально експорту товарів з України. Незначну питому вагу в загальній структурі експорту товарів займають країни Африки та Америка. Однак, в структурному розрізі, експорт до країн Африки у 2008 році становив від загального об'єму експорту товарів – 3,03 %, а у 2015 році, досягнув найвищого значення – 4,67 %. Натомість, структурно змінилися поставки товарів до Америки за період 2008–2015 рр., а саме тенденція до зменшення спостерігалася в період 2008–2014 рр. – у 2008 році питома вага експорту товарів до Америки складала в загальній структурі 3,21 %, а у 2014 році показник досяг свого найнижчого значення – 1,25. Проте, у 2015 році експорт товарів до Америки структурно змінився в позитивну сторону та досяг рівня 2,59 %. Варто зазначити, що найменший обсяг експорту товарів спостерігається до Австралії та Океанії – на рівні 0,05 % та 0,02 % у 2008 та 2015 рр. відповідно. Що стосується обсягів імпорту товарів, то дані щодо динаміки таких показників наведено на рисунку 3. за період 1996–2015 рр.

Довідка: складено на основі [1]

Рис. 3. Динаміка обсягів імпорту товарів Україною за період 1996–2015 рр. (млн. дол. США)

З огляду на дані, наведені на рисунку 3 щодо обсягів імпорту товарів за період 1996–2015 року, можна зробити наступні висновки щодо їх динаміки. В першу чергу, варто зазначити, що

протягом 1996–1999 рр., динаміка обсягів імпорту товарів мала тенденцію до зменшення. Так, у 1996 році обсяг імпорту товарів становив 17603,4 млн доларів США, а у 1999 році – 11846,1 млн. доларів США, тобто зменшилися обсяги за цей період на 48,6 %.

Однак починаючи з 1999 року і до 2008 року спостерігається суттєве збільшення. Зокрема, у 2008 році обсяги імпорту товарів досягнули максимального значення, якщо брати до уваги дані 1996–2015 рр. та становили 85535,3 млн. доларів США, тобто збільшилися на 622,05 % у 2008 році порівняно з показником 1999 року. Натомість у 2009 році, обсяги імпорту товарів зменшилися майже вдвічі, порівняно з попереднім роком та становили 45433,1 млн. доларів США. Така ситуація могла бути спричинена фінансово-економічною кризою того періоду, що обумовила низьку купівельну спроможність як населення, так і тяжкий кризовий стан більшості вітчизняних підприємств. Починаючи з 2010 року спостерігається тенденція до збільшення обсягів імпорту товарів, так у 2010 році даний показник становив 60742,2 млн. доларів США, у 2011 – 82608,2 млн. доларів США, а у 2012 – 84717,6 млн. доларів США. Натомість, ряд політичних та економічних факторів в Україні спровокували тенденцію до зменшення імпорту товарів: у 2013 році імпорт товарів становив 76986,8 млн доларів США, а у 2014 та 2015 рр. знизився до рівня 54428,7 млн. доларів США та 37516,4 млн доларів США відповідно. Слід відзначити, що дані 2014 та 2015 рр. не враховують показники окупованої території АР Крим, м. Севастополя та території зони проведення антитерористичної операції. Географічну структуру імпорту товарів за період 2008–2015 рр. наведено на рисунку 4.

Дані, наведені на рисунку 4, дають підстави стверджувати, що найбільша частка в структурі імпорту товарів припадає на інші країни світу, країни СНД та країни Європи та Європейського Союзу. Слід зазначити, що за період 2008-2015 років відбулися структурні зміни щодо питомою ваги в географічному розрізі імпорту товарів. Так, у 2008 році, з інших країн імпорт товарів становив 31,3 %, за період 2008–2015 рр. відбувалися несуттєві коливання, а у 2015 році даний показник в структурі загальноукраїнського імпорту товарів досяг рівня 33,85 %.

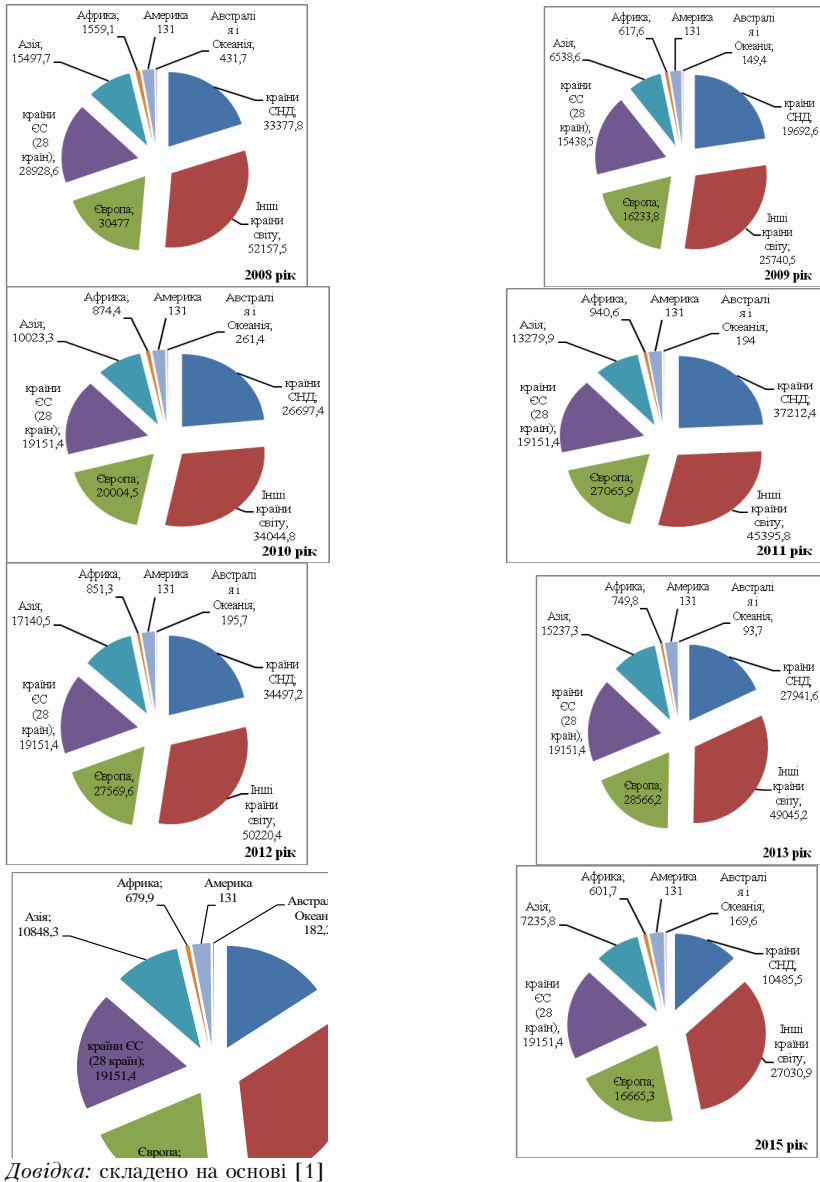

Рис. 4. Географічна структура імпорту товарів за період 2008–2015 рр. (млн. доларів США)

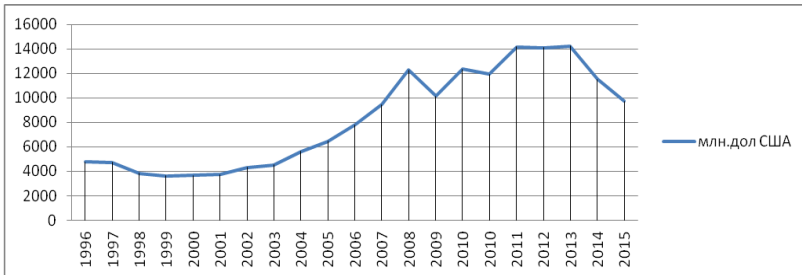
Натомість, суттєва структурна зміна відбулася з показником обсягу імпорту товарів з країн СНД за період 2008–2015 рр. Так, імпорт товарів з СНД у 2008 році складав 20,03 % та до 2011 року мав тенденцію до підвищення частки до рівня 24,19 % (2011 р).

Однак, незважаючи на це, починаючи з 2011 року суттєво знизилася питома вага імпорту товарів з країн СНД, та у 2015 році складала 13,13 %, тобто зменшилася на 6,9 пунктів структури порівняно з 2008 роком. В свою чергу, з країн Європи у 2008 році імпорт товарів складав 18,29 % в структурі загального імпорту товарів, а у 2015 році збільшився на 2,58 пункти структури та становив 20,87 %. Структурні зміни також відбулися і в розрізі обсягів імпорту товарів з країн Європейського Союзу, так у 2008 році частка імпорту товарів з країн ЄС складала 17,36 %, а у 2015 – 19,2 %.

Несуттєво змінився показник частки імпорту товарів з Азії за період 2008–2015 рр., зокрема у 2008 році питома вага імпорту з країн Азії складала 9,3 %, а у 2015 році – 9,06 %. Однак, слід зауважити, що найвищого значення за аналізований період в структурі імпорту з Азії, складав показник 2012 року – 10,64 % в загальній структурі імпорту. Найменшу питому вагу серед країн щодо імпорту товарів складають Африка та Австралія і Океанія – менше 1 %.

Що стосується імпорту товарів з Америки, то даний показник в загальній структурі імпорту товарів суттєво збільшився за період 2008 – 2015 рр, з рівня 2,52 % у 2008 році до рівня 8,64 % у 2015 році. Варто зазначити, що даний показник суттєво збільшився у 2015 році, адже зважаючи на наведені дані, обсяги імпорту товарів з Америки до 2014 року були практично стабільно однаковими, зміни відбувалися несуттєві – максимальні – це 0,2 пункти структури.

В свою чергу, доцільним є вивчення динаміки обсягів експорту та імпорту послуг. Динаміку обсягів експорту послуг за період 1996–2015 рр. наведено на рисунку 5.

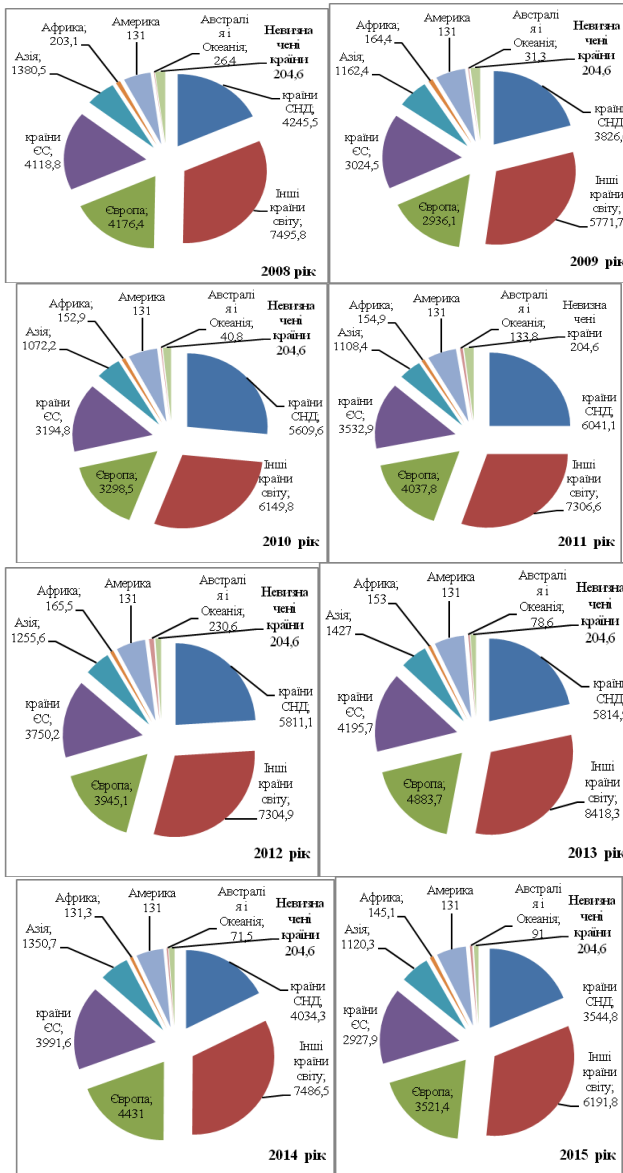

Довідка: складено на основі [1]

Рис. 5. Динаміка обсягів експорту послуг України за період 1996–2015 рр. (млн. дол. США)

Зважаючи на дані, наведені на рисунку 5 щодо динаміки обсягів експорту послуг за період 1996–2008 рр, можна зробити наступні висновки. В першу чергу, варто зазначити, що в період 1996–1998 рр., обсяги експорту послуг мали тенденцію до зниження, а саме: у 1996 році обсяг експорту послуг становив – 4746,6 млн. доларів США, а у 1998 році показник знизився до рівня 3819,8 млн. доларів США. В свою чергу, починаючи з 1999 року і до 2001 року спостерігається деяка стабільність щодо обсягів експорту послуг на рівні 3613,9 млн. доларів США, 3655,1 млн. доларів США та 3731,9 млн. доларів США – у 1999, 2000 та 2001 роках відповідно. Тенденція до поступового збільшення експорту послуг спостерігалася в період 2002–2008 рр., а саме у 2002 році показник складав 4303,8 млн. дол. США, а у 2008 році досягнув рівня 12260,1 млн. доларів США, тобто збільшився за даний період на 184,87 %. Деякі коливання спостерігаються у період 2009–2010 рр, а саме у 2009 році – 10129,7 млн. доларів США, а у 2010 році показник становив 12324,2 млн. доларів США та починаючи з 2010 року знову почав збільшуватися і у 2013 році досягнув максимального рівня – 14233,2 млн. доларів США. Слід зазначити, що події, що розпочалися в країні у 2013 році обумовили тенденцію до зменшення обсягів експорту послуг, так станом на 2015 рік – експорт послуг знизився до рівня 9736,6 млн. доларів США, що на 46,2 % менше порівняно з даними 2013 року.

Географічну структуру обсягів експорту послуг за період 2008–2015 рр наведено на рисунку 6.

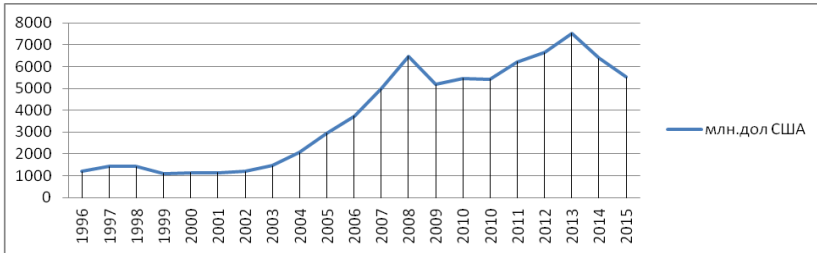
Довідка: складено на основі [1]

Рис. 6. Географічна структура експорту послуг за період 2008–2015 рр. (млн. доларів США)

Зважаючи на дані, наведені на рисунку 6, можна зробити наступні висновки. В першу чергу, слід відзначити, що в структурі експорту послуг за географічним розподілом найбільшу питому вагу займають інші країни світу. Так, у 2008 р. питома вага експорту до інших країн світу складала 32,74 %, а у 2015 р. – 33,15 % відповідно. Майже однакову частку експорту послуг за географічним розподілом займають країни СНД, країни Європи та країни Європейського Союзу. Обсяг експорту послуг до країн СНД мав тенденцію до збільшення в структурному співвідношенні з 2008 по 2010 рр. У 2008 році частка експорту до країн СНД в загальній структурі експорту займала 18,54 %, а у 2010 році даний показник збільшився на 8,93 пункти структури та становив 27,03 %. Однак, після 2010 року і до 2015 року, обсяг експорту послуг в країни СНД в структурному співвідношенні суттєво знижується.

У 2015 році питома вага експорту до країн СНД складає 18,98%, що на 8,05 пунктів структури менше порівняно з даними 2010 року, тобто показник 2015 року знизився до рівня 2008 року. Така ситуація обумовлена скороченням торгівельних зв'язків з Російською Федерацією, переорієнтацією на європейський та американський ринки, також погіршенням загальноекономічної ситуації в країні та загальним зменшенням зовнішньоторговельного обороту. В свою чергу, питома вага експорту послуг до країн Європи структурно за період 2008–2015 рр. майже не змінилася. Так, станом на 2008 рік обсяг експорту послуг до країн Європи складав 18,24 % в загальній структурі експорту послуг, а у 2015 році – 18,85 % відповідно. Натомість, зменшився обсяг експорту послуг до країн Європейського Союзу, в структурі загального експорту послуг у 2008 році даний показник займав 17,99 %, а у 2015 році його частка складала 15,68 %. Майже стабільна ситуація в структурному співвідношенні щодо експорту послуг до країн Азії (2008 рік – 6,03 %, 2015 – 6 %), Африки (2008 рік – 0,89 %, 2015 рік – 0,78 %) та до Австралії і Океанії (2008 рік – 0,12%, 2015 рік – 0,49%). Суттєві структурні зрушення спостерігаються щодо експорту послуг до Америки, так у 2008 році частка експорту послуг до цієї країни складала 5,45 % та до 2014 року несуттєво коливалася на цьому рівні, однак у 2015 році, збільшилася до рівня 18,33 %, що на 12,88 пункти структури

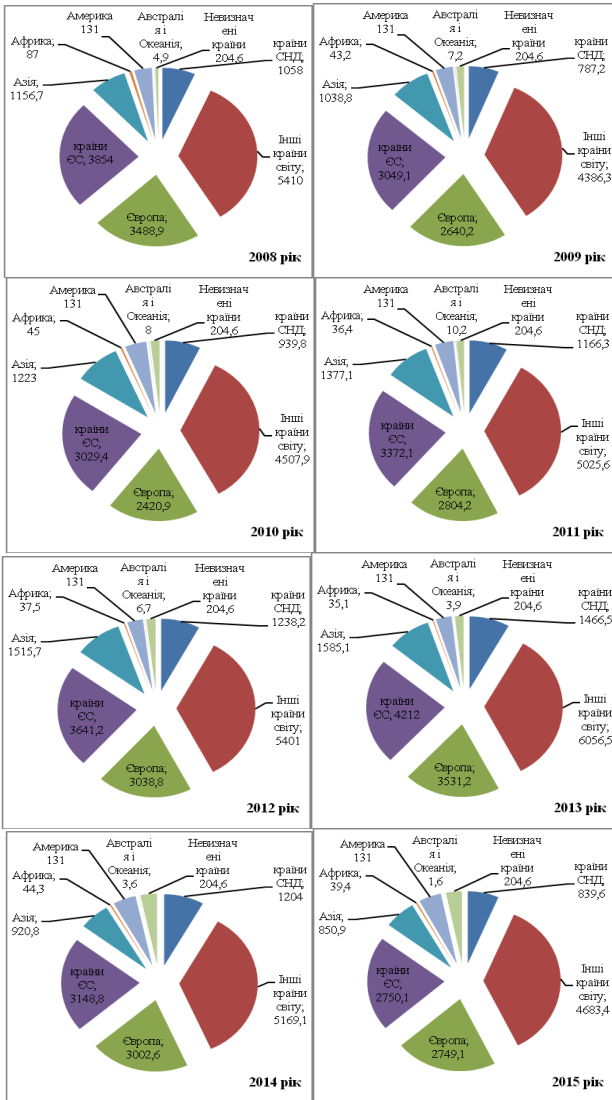
більше аналогічного показника 2008 року. Що стосується частки експорту послуг до невизначених країн, то у 2008 році – 2,02 % в загальній структурі експорту послуг, а у 2015 році, даний показник зменшився на 1,06 пункти структури та становив 0,96 %. В свою чергу, динаміку обсягів імпорту послуг за період 1996–2015 рр. наведено на рисунку 7.

Довідка: складено на основі [1]

Рис. 7. Динаміка обсягів імпорту послуг Україною за період 1996–2015 рр. (млн. дол. США)

Дані щодо динаміки обсягу імпорту послуг за період 1996–2015 рр., що наведені на рисунку 7, дають підстави стверджувати про коливання як в позитивному так і негативному аспекті. Зокрема, починаючи з 1996 року до 2008 р. спостерігається позитивна тенденція до збільшення обсягу імпорту послуг. Так, у 1996 році показник обсягу імпорту послуг становив 1204,5 млн. доларів США, а у 2008 році даний показник збільшився до рівня 6481,5 млн доларів США, що на 438,1 % більше ніж показник 1996 року. Однак, внаслідок економічної кризи, у 2009 році обсяг імпорту послуг знизився до рівня 5186,4 млн. доларів США. Починаючи з 2009 і 2013 р. обсяги імпорту послуг почали суттєво зростати, та у 2013 році досягли свого максимального значення – 7523 млн. доларів США, що на 6318,5 млн доларів США більше ніж показник 1996 року. Проте, конфліктні ситуації на території країни, а також нестабільність в політичній та економічній сфері обумовили зменшення даного показника, а саме у 2014 році до рівня 6373,1 млн доларів США, а у 2015 році до рівня 5523 млн. доларів США, тобто практично показник обсягу імпорту послуг знизився до рівня 2009 року. Географічну структуру імпорту послуг за 2008–2015 роки подано на рисунку 8.

Довідка: складено на основі [1]

Рис. 8. Географічна структура імпорту послуг за період 2008–2015 рр. (млн. доларів США)

Дані, наведені на рисунку 8 щодо географічної структури імпорту послуг дають можливість зробити наступні висновки. В першу чергу, найбільшу питому вагу в загальній структурі імпорту послуг складають інші країни світу, а саме: у 2008 році – 34,61 %, а у 2015 році частка імпорту послуг з інших країн світу збільшилася до рівня 37,4 %, тобто майже на 3 пункти структури. Натомість, значну частку в структурі імпорту послуг за період 2008–2015 рр займають країни Європи та країни Європейського Союзу. Так, у 2008 році імпорт з країн Європи складав 22,32 % загальної структури імпорту послуг, а у 2015 р. – 21,95 % відповідно. В свою чергу, структурно зменшилася частка імпорту з країн Європейського Союзу за період 2008–2015 років, а саме: у 2008 році питома вага імпорту послуг з країн ЄС складала в загальній структурі імпорту – 24,66 %, а у 2008 показник знизився структурно до рівня 21,96 %.

Що стосується країн Азії, то у 2008 році частка імпорту послуг з Азії становила 7,4 % і до 2012 року спостерігалася тенденція до структурного збільшення питомої ваги даного показника, який у 2012 році становив – 9,85 %. Однак, з 2012 р. знизився до рівня 6,79 % практично зайнявши позиції 2008 р. Незначні частки в структурі імпорту послуг за період 2008–2015 рр. складають Африка та Австралія і Океанія – менше 1 %. Натомість, імпорт послуг з невизначених країн зріс на 2,81 пункти структури у 2015 році порівняно з 2008 роком та становив у 2015 році – 3,46% в загальній структурі імпорту послуг. Слід відзначити суттєве збільшення показника імпорту послуг з Америки, який в структурному співвідношенні зріс на 9,37 пунктів структури, тобто з рівня 2008 року – 3,65% до рівня 13,02 % у 2015 році. З огляду на дані, слід відзначити, що поступово вектор зовнішньоекономічної діяльності України в розрізі експорту-імпорту товарів та послуг повертається в напрямку Америки, та європейських країн, однак, проблемними залишаються питання якості вітчизняної продукції, її витратомісткості та конкурентоспроможності на європейських та американських ринках.

З огляду на дані, наведені вище, доцільно здійснити періодизацію основних етапів становлення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності на території сучасної України в

розрізі історичних подій та з огляду на світові тенденції розвитку цієї сфери, що дасть змогу оцінити особливості вітчизняної системи зовнішньоекономічної діяльності, чинники, що безпосередньо чинять вплив на зміну основних векторів її провадження в сучасному світі (рис. 9).

Розробка періодизації етапів розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні та світі, що включає в себе особливості формування та основні напрямки провадження даної діяльності є необхідною для подальшої оцінки впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на зміну векторів її провадження, становлення та розвитку.

Зважаючи на підвищення впливу біхевіористичних факторів в економіці в цілому, та їх впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності зокрема, з метою оцінки такого впливу, розгляд історичних аспектів становлення зовнішньоекономічних відносин на державному рівні є необхідною передумовою здійснення аналізу даної сфери на рівні суб'єктів господарювання як структурної складової зовнішньоекономічної діяльності країни в цілому. Адже, саме від рівня розвитку зовнішньоекономічної політики країни безпосередньо залежить функціонування суб'єктів господарювання в зовнішньоекономічній сфері. Виявлено, що особливості економічного розвитку обумовлені перебуванням українських земель під владою різних держав та, в свою чергу, здійснюваної ними політики. Вплив поведінкових факторів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності, що прослідковуються в процесі дослідження історичних аспектів економічного розвитку, є суттєвими з огляду на наведені емпіричні дані щодо становлення та розвитку українських земель під владою сусідніх держав, та включають в себе не лише здійснювану економічну політику цих країн, а і здебільшого зачіпають соціальну та культурну сферу. На сучасному етапі врахування окреслених факторів з метою оцінки стану зовнішньоекономічної діяльності є актуальним та важливим завданням системи економічного аналізу ефективності провадження діяльності та функціонування підприємств в даній сфері.

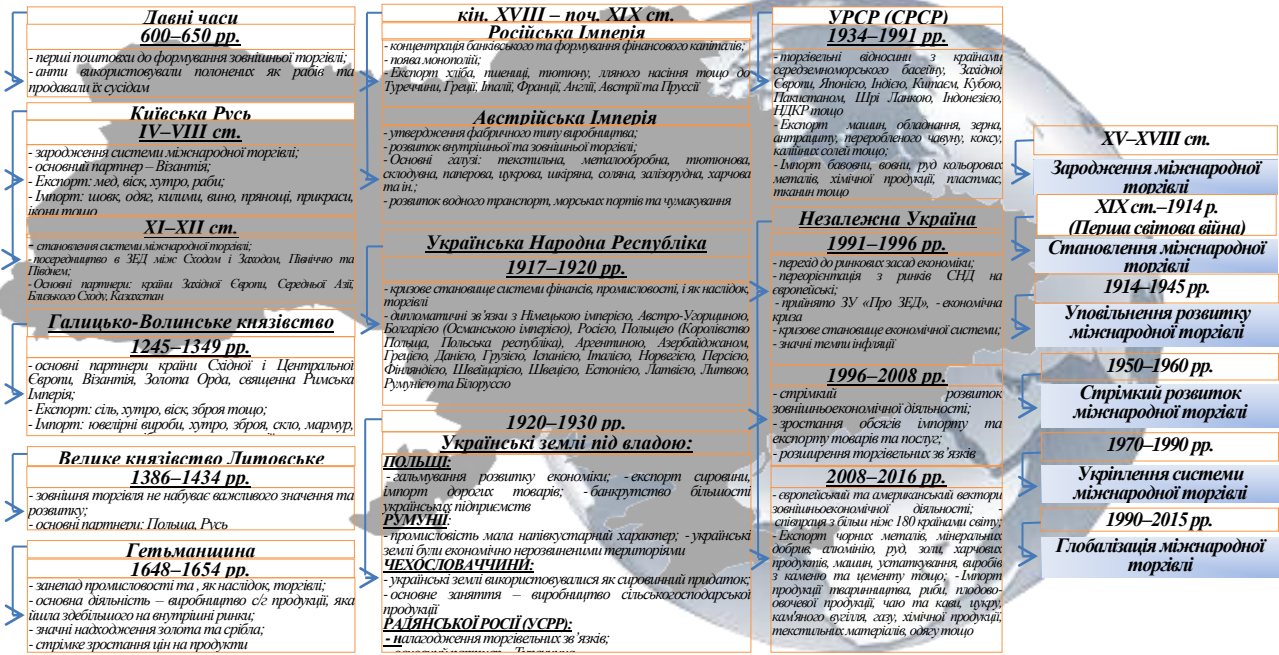

Рис. 9. Періодизація розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні та світі

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, в результаті дослідження було сформовано періодизацію етапів становлення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності на території сучасної України та обґрунтовано особливості та напрями такої діяльності на кожному із виділених етапів. Дослідження історичних передумов становлення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності, дає підстави стверджувати про існування ряду факторів біхевіористичного характеру, що чинять безпосередній вплив на зовнішньоекономічну сферу як на рівні країни так і на систему зовнішньоекономічної діяльності у векторному аспекті на рівні суб'єктів господарювання зокрема. Результати дослідження обумовлюють необхідність зміни існуючих підходів та пошуку нових інструментів щодо оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності в частині розробки нових методичних підходів економічного аналізу з урахуванням поведінкової складової в економіці.

Список використаної літератури:

1. Географічна структура експорту-імпорту товарів (1996–2015) // Державна служба статистики. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. *Гуржій І.О.* Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року) / *І.О. Гуржій*. – К. : АН УРСР, 1962. – 196 с.
3. *Дацків І.Б.* Дипломатичні відносини Української Центральної Ради з країнами Антанти / *І.Б. Дацків* // Мандрівець. – 2010. – № 4 (88) – С. 21–26.
4. *Дерев'янкін Г.І.* Промисловий переворот на Україні / *Г.І. Дерев'янкін*. – К., 1975.
5. *Земський Ю.С.* Проблеми організації системи збуту продукції в період становлення зернового ринку України наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. / *Ю.С. Земський, І.В. Свиноус, А.М. Карпенко* // Економіка та управління АПК. – 2013. – Вип. 10. – С. 42–47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupark_2013_10_10.

6. *Ибн Хордадбех* Книга путей и стран / *Ибн Хордадбех* ; пер. с арабского, коммент., исслед., указатели и карты Наили Мамедали кызы Велихановой (Велиханлы). – Баку : Элм, 1986. – 428 с.
7. *Каппелер А.* Мала історія України / *А.Каппелер.* – К. : К.І.С., 2007. – 264 с.
8. *Ключевский В.О.* Политическое значение древнерусского государства в связи с заграничной торговлей / *В.О. Ключевский* // Киевская Русь : сборник статей под ред. *В.Н. Сторожева.* – Т. 1. – М. : Тип. И.Д. Сытина, 1910. – 661 с.
9. *Котитко А.Д.* Зовнішньоекономічні зв'язки Галицької і Волинської земель (кінець X – перша половина XIV ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / *А.Д. Котитко* ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2003. – 18 с.
10. *Майкут Х.В.* Інститут забезпечення зобов'язань на українських землях за Статутами Великого князівства Литовського / *Х.В. Майкут* // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 221–227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_49_39.
11. Матузова В.И. Английские средневековые источники IX–XIII вв. / *В.И. Матузова* ; под. ред. *В.Т. Пашута, Я.Н. Щапова.* – М. : Наука, 1979. – 268 с.
12. *Мицик Ю.А.* Історія України : навч. посібник / *Ю.А. Мицик, О.Г. Бажан, В.С. Власов.* – К. : Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2008. – 586 с.
13. *Николаева Т.М.* Олександр Польш: підприємець, громадський діяч та дослідник Придніпровського краю / *Т.М. Николаева* // Краєзнавство. – 2011. – № 2. – С. 183–190.
14. *Сворака С.Д.* Народовладдя Галицько-Волинської держави у наукових поглядах вітчизняних дослідників XIX ст. / *С.Д. Сворака* // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 792–798 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
15. Україна у двосторонніх відносинах з країнами світу : бібліогр. покажч. / Прикарпат. ун-т, Наук. б-ка,

- інформ.-бібліогр. від. ; упоряд. М.В. Блинчук ; відп. за вип. Є.Ф. Ражик. – Івано-Франківськ, 2014. – 112 с.
16. Чуткий А.І. Нариси з економічної історії України : Кн. 1: На перехресті торгових шляхів / А.І. Чуткий. – К. : Темпора, 2013. – 616 с.
 17. Epistolia magistri Rogerii im Miserabile Carmen. Scriptores rerum Hungaricarum ; Ed. Em. Szentpetery. – Budapestini 1937. – Vol. 1. – pp. 552–553.

References:

1. Geografichna struktura eksportu-importu tovariv (1996–2015), (2015), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Gurzhij, I.O. (1962), Rozvytok tovarного виробництва i torgivli na Ukraïni (z kincja HVIII st. do 1861 roku), AN URSS, Kyiv, 196 p.
3. Dackiv, I.B. (2010), “Dyplomatychni vidnosyny Ukraïns'koi' Central'noi' Rady z kraïnamy Antanty”, *Mandrivec'*, Vol. 4 (88), P. 21–26.
4. Derev'jankin, G.I. (1975), Promyslovyj perevorot na Ukraïni, Kyiv.
5. Zems'kyj, Ju.S., Svnous, I.V., Karpenko, A.M. (2013), “Problemy organizacii' systemy zbutu produkcii' v period stanovlennja zernovogo rynku Ukraïny naprykinci XVIII – pershoi' polovyny XIX st.”, *Ekonomika ta upravlinnja APK*, Vol. 10, pp. 42–47.
6. Ibn Khordadbekh (1986), Kniga putej i stran / Per. s arabskogo, komment., issled., ukazateli i karty Naili Mamedali kyzy Velikhanovy (Velikhanly), Baku: Elm., 428 s.
7. Kappeler, A. (2007), Mala istorija Ukraïny, K.I.S., K., 264 p.
8. Klyuchevskiy, V.O. (1910), “Politicheskoe znachenie drevnerusskogo gosudarstva v svyazi s zagranichnoy torgovley”, *Kievskaya Rus': sbornik statej pod red. V.N. Storozheva*, T. 1, Tip. I.D. Sytina, Moscow, 661 p.
9. Kopytko, A.D. (2003), Zovnishn'oekonomichni zv'jazky Galyc'koi' i Volyns'koi' zemel' (kinec' X – persha polovyna

- XIV st.), Avtoref. dys... kand. ist. nauk; L'viv. nac. un-t im. I.Franka, 18 p.
10. Majkut, X.V. (2009), “Instytut zabezpechennja zobov'jazan' na ukrai'ns'kyh zemljah za Statutamy Velykogo knjazivstva Lytovs'kogo”, Aktual'ni problemy derzhavy i prava, Vol. 49, pp. 221–227.
 11. Matuzova, V.I. (1979), Anglijskie srednevekovye istochniki IX–XIII vv.; pod. red. V.T. Pashuto, Ya.N. Shchapova, Nauka, Moscow, 268 p.
 12. Mycyk, Ju.A., Bazhan, O.G., Vlasov V.S. (2008), Istorija Ukraїny, Navch. posibnyk, Vydavnychyj dim «Kyjevo-Mogylyans'ka akademija», Kyiv, 586 p.
 13. Nikolajeva, T.M. (2011), “Oleksandr Pol': pidpryjemec', gromads'kyj dijach ta doslidnyk Prydniprov's'kogo kraju”, *Krajeznavstvo*, Vol. 2, pp. 183–190.
 14. Svorak, S.D. (2012), “Narodovladdja Galyc'ko-Volyns'koi' derzhavy u naukovykh pogljadah vitchyznjanyh doslidnykiv HIH st”, *Forum prava*, Vol. 4, pp. 792–798.
 15. Ukraїna u dvistoronnih vidnosynah z kraїnamy svitu : bibliogr. pokazhch., Prykarpat. un-t, Nauk. b-ka, inform.-bibliogr. vid., uporjad. M.V. Blynchuk, vidp. za vyp. Je.F. Razhyk, Ivano-Frankivs'k, 2014, 112 p.
 16. Chutkyj, A.I. (2013), Narysy z ekonomichnoi' istorii' Ukraїny, Kn. 1: Na perehresti togovyih shljahiv, Tempora, Kyiv, 616 p.
 17. Epistoia magistri Rogerii im Miserabile Carmen. Scriptorum rerum Hungaricarum, Ed. Em. Szentpetery, Budapestini 1937, Vol. 1, pp. 552–553.

ГОРДОПОЛОВ Володимир Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з навчальної роботи Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси:

– бухгалтерський облік операцій зовнішньоекономічної діяльності.

Стаття надійшла до редакції 10.08.2016.